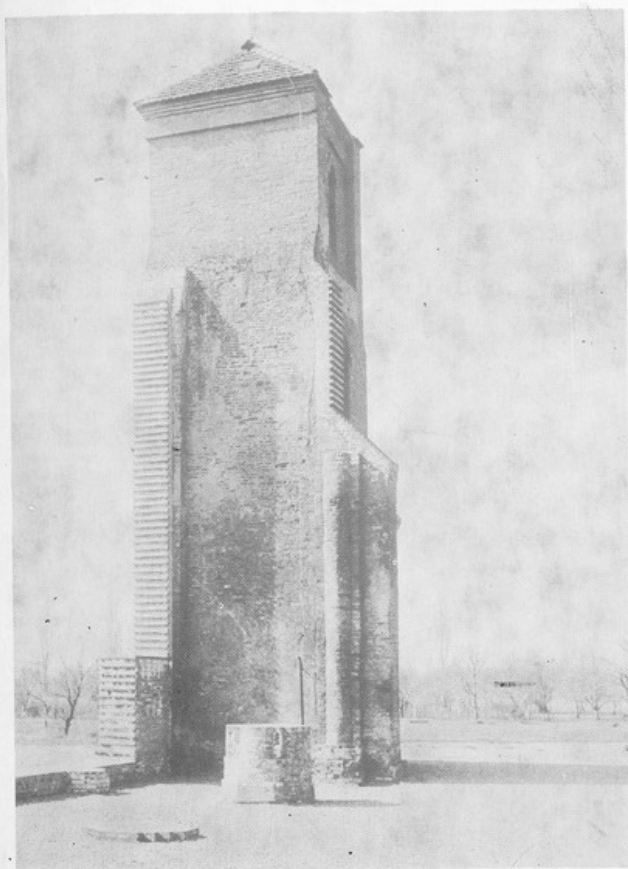

MÚZEUMI KURÍR

-1979-
1976. OKTÓBER

-30-
21. SZÁM (III. kötet, 1. szám)

Címlapképünk a herpályi (Berettyóújfalu) románkori monostortemplom egyik, a közelmúltban helyreállított tornyát ábrázolja

MÚZEUMI KURÍR

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbárátok Köre körlevele

Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül az egyes számok számozása folyamatos. Minden kötethez, azaz tizedik számhoz

magyar- és angolnyelvű tartalomjegyzék,

valamint különböző mutatók járulnak

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen. Pf. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

MÚZEUMI KURÍR

21.

(III. kötet, 1. szám)

Debrecen, 1976.

Felelős kiadó: Dankó Imre
Kiadási engedély száma: Kiadói Főig.: 36 482

Lyukkártyarendszerek alkalmazása a néprajzban*

HOPPÁL MIHÁLY

Napjaink tudományos életének egyik szembetűnő jelensége a fontos (releváns) adatok számának növekedése. Ez a növekedés olyan mértékű, hogy a szakemberek belátták: csak új módszerek és gépek segítségével tudják kézben tartani az anyagot.

Ez alkalommal a következő kérdéseket érintjük:

1. Lyukkártyák alkalmazása az etnográfiai kutatásban Magyarországon
2. A Népi Gyógyászat Archívumhoz készített bibliográfia rövid bemutatása
3. A peremlyukkártyák egyéb alkalmazásai
4. Végül néhány szó a fejlődés további útjáról.

1. Az eddigi, tudományunk területén alkalmazásra került lyukkártyás munkálatok ismertetése nem telik sokba. Tudomásom szerint Földes László volt az első, aki felvetette a lyukkártyák hasznosításának lehetőségét a néprajzban. Majd Diószegi Vilmos és Pócs Éva javaslatára a Magyar Néphit Topográfia ilyen módszerű nyilvántartására tettünk javaslatot egy korábbi írásunkban. Pócs Éva közben mintegy 7000 ráolvasás szöveget írt vagy ragasztott A/5-ös méretű kártyára. Megkezdődött a magyar népi gyógyászat bibliográfiájának kisebb méretű peremlyukkártyán való nyilvántartása. Mindkét esetben a hornyolás (kilyukasztás) azért késik, mert a speciális ollót még nem kaptuk meg. Földes László a népi állattartás bibliográfiáját vitte lyukkártyára, legutóbb pedig Mándoki László említette, hogy a magyar találókérdéseket ilyen módon akarja nyilvántartani és feldolgozni. A Palóc-kutatás egri központja a Palóc felderítő kérdőívek anyagát szintén lyukkártyán kívánja nyilvántartani.

Jómagam akkor kerültem szembe a feladattal, amikor a magyar népi gyógyászat több mint tízezer cédulát tartalmazó archívumát kellett rendeznem. A feladatok a következők voltak: 1. a kicédulázott anyag rendezése, 2. a népi gyógyítás bibliográfiájának összeállítása. Ez utóbbi azért is szükséges, hogy a cédulák adatait ellenőrizni tudjuk és nyilván tudjuk tartani, hogy milyen munkák anyaga van már benn az archívumban, s melyek hiányoznak.

Hasonlóképpen nagy feladat volt, hogy az 1966-ban megindult Magyar Néphit Topográfia kérdőívein beérkezett anyag tárolását és rendezését megoldjuk. Az anyag nagysága (évenként kb. 50 ezer különféle hiedelem lejegyzés) sajátos problémákat vet fel egy olyan korszerű anyagtárolás esetén, amelyik célul tűzte ki, hogy rendkívül differenciált visszakeresést tesz lehetővé. A Hollerith gépi-lyukkártyás adattárolás se-

* Az előadás javított és részben bővített változata.

gítségével a hiedelmek alkotó elemeit kereshetjük ki a géppel. Az elemek osztályokat alkotnak, amelyek a lyukkártya megfelelő oszlopain kerülnek lyukasztásra. Ilyen osztályok: csillagászat, meteorológia, növénynevek, a cselekvés időpontja, a cselekvő személy stb. Egy vagy akár több releváns elem előfordulásainak kikeresése a gép számára 50 ezer kártya esetén kb. egy óra, a kártyák helyigénye is kicsi. Ezen a kártya típuson jó a helykihasználás és az anyagot csak egyszer és egységes formában kell leírni. Bevezetése egy gyors és pontos nyilvántartás lehetőségét ígéri.

Ezen a területen az előrehaladás annyi, hogy megvettünk 14 000 Holter-típusú kártyát és kb. 3000-re rágéptük az eredeti gyűjtés hiteles szövegét (pl. „Ha a gyermek foggal születik, akkor ha majd felnő tud jósolni” vagy „Ha a terhes asszonyra ráesik valami, akkor az meglátszik majd a kisgyereken”). Az előre elkészített, de csak további finomítások után teljesnek tekinthető kódlista alapján lesznek kilyukasztva ezek a kártyák, egyelőre nincs pénz a gépi lyukasztásra és a mechanikus kódolás megvalósítására. Ez a lassú tempó még egy kicsit hasznos is, mert közben jobban előkészítjük a gépi feldolgozást és az idő múlásával talán a gyakorlati és anyagi lehetőségek is javulnak.

2. Mielőtt a bibliográfiai kártya ismertetésére rátérnénk összegezzük a peremkártyák előnyeit:

1. a kártyák sorrendjére nem kell ügyelni,
2. rövid idő alatt megkereshető a kívánt kártya,
3. tartalmi szempontok lyukasztásával nem kell az emlékeztetőre hagyatkoznunk, amikor valamilyen témához adatokat keresünk,
4. biztosak lehetünk minden minket érdeklő cédula előkerülésében,
5. a lyukkártya segítségével könnyen készíthető földrajzi mutató nagy segítséget jelent minden munkában.

Mivel az eddig használatos bibliográfiák egy ABC-s szerzői és legfeljebb még egy vagy két más szempontú mutatóval rendelkeztek úgy tűnik, hogy a lyukkártyás bibliográfia rendszer mindazt tudja, amit elődei és azonkívül még egy sor egyéb információt is tartalmaz. Vegyük példának a népi gyógyászat bibliográfia elkészült részét. Az első három jelmezében egy háromjegyű szám fogja jelképezni az egyes szerzőket. Az utána következő kétjegyű szám fogja jelképezni az egyes szerzőket. Az utána következő kétjegyű szám fogja jelképezni az egyes szerzőket. Az utána következő kétjegyű szám fogja jelképezni az egyes szerzőket. Az utána következő kétjegyű szám fogja jelképezni az egyes szerzőket.

Bizonyára többen vannak, kiknek kutatási téma-bibliográfiája meghaladja az 500 címet. Az asztali, mindennapi munkához szükséges bibliográfia áttekintését segíti elő a peremlyukkártyás nyilvántartás. Természetesen mindenkinek mérlegelnie kell megéri-e a befektetett munka az előnyöket. A bibliográfiai lyukkártya elkészítése nem nehéz, mindenki el tudja készíteni a kódlistát és a lyukasztást is, ha megvannak hozzá az eszközei: a kártyák, a lyukasztó-olló és a válogató tűk.

3. Az előbb ismertetett lyukkártya rendszer azonban nemcsak bibliográfiai célokra használható. Ezt a többi tanulmány kiválóan bizonyítja.

Különösen a nagyobb méretű (pl. A/5-ös) kártyák alkalmasak arra, hogy felhasználjuk a munka megkönnyítésére a kisebb-nagyobb tárgycsoportok feldolgozásakor. Pl. a magyarországi sárlók vagy kapa formák, vagy a hímestojások csoportosításakor biztosan jelentős segítséget nyújt az, ha az egyforma ismertető jegyekkel rendelkező tárgyak egy csoportba kerülnek. Ilyen csoportok lehetnek: pl. a Gömör megyében készített tárgyak, vagy azokat keresem, amelyeken megtalálható egy meghatározott díszítő motívum, vagy azokat, amelyeket Szolnok megyében gyűjtöttek és lehetne tovább sorolni. Jól tudjuk, hogy a rendezések alapján előálló csoportok átfedik egymást, az egyik csoport egy része más jegyek alapján már egy másik csoportba is beletartozik. E tekintetben is nagy segítséget nyújt a lyukkártya, mert kis fáradsággal minden lehetséges variációt végig tudunk vizsgálni, mert csak így lehetünk biztosak abban, hogy mely tulajdonságok, jegyek azok, amelyek alapján csoportok különülnek el, állnak össze.

Amíg személyi használatra szánt lyukkártyával dolgozunk, addig nincs semmi különösebb probléma, de amikor kilépünk a háztáji keretből a közös munkák, a tudományos feldolgozások és az összefoglalások szintjére, akkor a legkomolyabban felvetődik a „közös szóhasználat” igénye. Mert csak a kodifikált nyelvhasználat segítheti elő, hogy a tervezett nagy összefoglalások és az azokhoz elengedhetetlenül szükséges előmunkák, a tárgy- és fényképmutatók előbb elkészüljenek. Miért, eddig nem volt egységes szóhasználat? Vetődhet fel a kérdés. Volt és lényegében ez érvényesült a leíró kártyák rendszerében. Természetesen nem a népi tárgynevekre gondolunk elsősorban, amikor a szóhasználatot említjük (pl. az ácsolt láda neve az egyik helyen *szuszik*, a másikon *szökröny* — persze ez is jellemző jegy és az elnevezések is rejtenek tanulságokat), hanem arra, hogy a több száz-ezernyi tárgy és fénykép anyagból érdemes lenne többféle mutatót készíteni az egységes szóhasználat alapján.

4. Ha a leírásokban a szóhasználat megegyezik, egyforma, akkor a formalizált nyelvhasználat miatt az adatok jól jelölhetők lyukkártyákon, vagyis a munka időtrábló, mechanikus része akár a gépekre is rábízható. A ma meglévő leíró kártyák adatai, jelentéktelen módosításoktól eltekintve, kiválóan alkalmasak a lyukkártyás feldolgozás számára. Valószínű azonban, hogy nem a kézi peremlyukkártyák lesznek azok, amik egy ilyen munkában felhasználhatók, hanem a gépi válogatású lyukkártya. Illetve amennyiben a nyilvántartandó tárgyak és fényképek száma 50 ezer fölé emelkedik valószínű, hogy még korszerűbb adattárolási módok kerülnek előtérbe. Igaz ugyan, hogy a gépi lyukkártyákból gépi úton is ki lehet írni a rendezések után a mutatókat, de ma már olyan rendszerek is rendelkezésre állnak, amelyek lyukkártyák közbeiktatása nélkül, lyukszalagon, esetleg mágnesszalagon képesek az információk tárolására. Az ilyen szalagokon tárolt anyag számítógéppel rendezhető s a kívánt mutatókat gépi úton íratják ki. Az ilyen gépi mutató írás azzal az eredménnyel is járna, hogy a tárgyakat nem a nevük, hanem a leírókártyák adatai alapján rendezné csoportokba — más tudományokban ezt úgy mondják, hogy a *belső jegyek* alapján történt a rendezés — és így a munka végén a közös jegyhalmazzal rendelkező tárgyak neveiből automatikusan előállna egy szótár, a közös nyelvhasználat számára. — Más tudományágakban az ilyen szótárt *tezauszusznak* nevezik. Elkészült pl. az atomkutatás tezauszusa vagy nálunk, Magyarországon is készül a műszaki tudományok szókincsét összefoglaló szótár.

Mivel az etnográfiai kutatásban a tezauszus fogalma úgyszólván ismeretlen, hasznos lesz ha röviden összefoglaljuk amit róla tudni kell. Nagy segítséget jelen-

tett ebben Varga Dénesnek egy kézirat tanulmánya, amelyet a tudományos és műszaki-gazdasági tájékoztatói munka keretében felhasználandó teauruszok készítésének metodikájáról írt, valamint Petőfi S. Jánosnak a teaurusz-kérdés jelenlegi helyzetéről írt szintén kézirat tanulmánya.

A teaurusz szó „kincstár” jelentése közismert (pl. thesaurum ecclesiae). A teaurusz nem más mint a deskriptoroknak, valamint kapcsolatrendszerüknek szó-társzerű összefoglalása és elrendezése. (A dokumentumokat jellemző szavak, az indexelő fogalmak a deskriptorok.) A teaurusz így egy osztályozási rendszer, amelyben az adott nyelvnek vagy e nyelv meghatározott részének — pl. kémia, metalurgia vagy az etnográfia területéből véve a példát, az ekés földművelés nyelvén — szavai és kifejezései vannak osztályozva véges és lehetőség szerint kevés számú jegy segítségével. Egy-egy szakterület nyelvi elemeinek és a közöttük fennálló kapcsolatokat rögzítésének igénye vezet el a normalizált indexelő szótárral, a teauruszok létrehozásához.

Varga Dénes, az MTA Számítástechnikai Központjának munkatársa ezt így fogalmazza meg: a teaurusz a kifejezésforma normalizálásának és a felesleges szinonimák kiszűrésének eszköze, amely egyben egy működő információkereső rendszer kiegészítő apparátusa is. A kulcsszavaknak ez a szótára azonban tartalmazza a közöttük fennálló objektív összefüggéseket is. Felépítésében feltűnő a tipikus kapcsolatokat, amelyek az egyes kulcsszavak között fennállnak. Ez az utóbbi megállapítás azért fontos, mert az indexelés minden információkereső rendszer kiinduló lépése.

Figyelemztet arra, hogy törekedni kell a teauruszok szemléletességének, áttekinthetőségének biztosítására, csökkenteni kell a keresgélési időt speciális mutatók, indexek elkészítésével és a kulcsszavak közötti tematikai kapcsolatok differenciálásával. A teauruszok készítését befolyásolja az általa felölelt ismeretanyag szélessége. Vannak általános és speciális teauruszok. Az utóbbiak készítése valamivel egyszerűbb, mert maga az anyag is áttekinthetőbb. Lényegében az azt jelenti, hogy összegyűjtjük egy részterület (pl. az olajkutatás, autógyártás vagy a néprajz területéről véve a példát, a népi állattartás) területén előforduló releváns kifejezéseket, s ez a szó-kincs a teaurusz alapja. Az általános teauruszok készítése a homonimia, illetve a poliszmia problémája. A szakterület jellege is befolyásolja a teaurusz elkészítését, felépítését. Az egyes tudományos részterületek más és más módszereket részesítenek előnyben, ez meglátszik a teauruszok tárgyszó készletében. Függetlenül a teaurusz elkészítése a felhasználók igényeitől, attól, hogy milyen mélységű információ keresést kívánnak meg, valamint a feldolgozandó tárgy-anyag nagyságától és a várható növekedéstől is. Varga D. figyelmeztet arra, hogy nem lehet átvenni egy idegen nyelvű teauruszt és annak formáját használni, hanem mindig az illető ország és tudomány igényeinek és nyelveinek figyelembevételével kell elkészíteni (de van többnyelvű teaurusz is).

A teaurusz elkészítéséhez a különböző szakterületek szakembereinek huzamos ideig tartó, tervszerű együttműködése szükséges. A tényleges munkát Varga Dénes a következő szakaszokra osztotta:

1. az előkészítés,
2. szervezési időszak,
3. a címszóanyag előkészítése és a külföldi hasonló tárgyú teauruszok anyagának gépi feldolgozása,
4. a címszóanyag egybevetésének és kiválogatásának időszaka,
5. a címszóanyag szakmai feldolgozása,
6. a teaurusz anyagának gépi feldolgozása (kiegészítő indexek, mutatók készítése).

A klasszikus hierarchikus osztályozási elvek helyett a modern teauruszt úgy kell megtervezni, hogy benne ugyanazok az elemek különböző szempontokból a rendszernek más-más elemeivel legyenek összekapcsolhatók. A teaurusznak el kell kerülnie a mesterséges erőszakolt hierarchizálást, az objektív alá-fölé rendeltetési kapcsolatokat kell figyelembe venni, nem összekeverve ezeknek típusait. A teaurusz szerkezetének olyannak kell lenni, hogy magába tudja fogadni a bővülő ismeretanyagot, új szócikkek beiktatására legyen lehetőség, ez magában foglalja a javíthatóság elvét.

Varga Dénes részletesen kidolgozta a teauruszok elkészítésének technikai menetét és közben elemezte azokat a feladatokat, amelyeket sorra meg kell oldani. Az első ezek között a tárgyszóanyag kiválogatása, ez a teaurusz készítés legmunkaigényesebb periódusa. Az anyaggyűjtésbe kívánatos a legszélesebb körű gyűjtőgárdát bekapcsolni. (Fontos a szinonima láncok kialakítása az első szakaszban!) A szóanyag gyűjtésénél a források összeírásával kell kezdeni, majd a már elkészült teauruszok anyagát kell felhasználni. A gyűjtött anyag folyamatos rendezésére a következő fogalmi kategóriákat javasolja:

1. eszközök;
2. folyamatok, műveletek, technológiák;
3. objektumok, anyagok;
4. absztrakt fogalmak;

5. attribútumok (állapotok, tulajdonságok);

6. egyéb.

A deskriptorokat csoportokba kell sorolni, ez nagyon fontos munkaszakasz, a csoportok számát a szakterület jellege is befolyásolja, de jobb, ha univerzális a beosztás és nem függ a vizsgált szakterülettől. Lényeges, hogy a csoportok jól különüljenek el, és minden deskriptor besorolható legyen valamelyik csoportba.

El lehet képzelni, hogy a néprajzi szakirodalom mutatózását mennyire megkönnyítené, ha lenne egy ilyen szólista, mert akkor nyilvánvaló, hogy elsősorban ezeket a szavakat kell figyelni a publikációk szövegében. (Azt csak zárójelben merem megemlíteni, hogy a szakirodalom mutatózását is lehet gépekkel végezteni, hiszen nemcsak egyes szavak, hanem kettes és hármas szókapcsolatok rendezett kiírására is van lehetőség, a gépek képesek erre.) Érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy miként lehetne a különféle archívumok és fényképtárak anyagának nyilvántartását egy közös kódlista alapján racionalizálni. Biztos, hogy többek között ez is nagyon segítené a nagy összefoglaló munkának az Új Magyarországi Néprajznak az előmunkálatait és végső soron a megírását is.

Befejezésül hangsúlyozni szeretném, hogy nem felesleges azon gondolkodni: hogyan is könnyíthetnénk dolgunkon? S ha erre lehetőség van, vétek lenne nem így cselekedni — annál is inkább, mivel a gépek segítségével belátható időn belül készülne el több olyan munka, ami ma még csak terv vagy csak álom és biztos, hogy pontosabb, megbízhatóbb is lenne. Ne használjuk a lassúbb, emberi erőt feleslegesen, mert marad még számára munka bőven, így például a gondolkodás s ezt a gép tényleg nem tud helyettünk.

ELHUNYT HOLLÓ LÁSZLÓ

Aug. 14-én, életének 89. évében, Debrecenben elhunyt *Holló László* Kossuth-díjas, kiváló művész. *Holló László* művészete szorosan kapcsolódik a Déri Múzeumhoz. Több kiállítását mutattuk be, gyűjteményünkben több alkotása megtalálható. Otthonát számos művével együtt Debrecen városára hagyta azzal a céllal, hogy emlékmúzeumot rendezzenek benne, belőlük. *Holló László* múzeumbaráti körünknek is aktív tagja volt. Figyelemmel kísérte munkánkat és ahol csak tudott segítségünkre volt. A *Múzeumi Kurír* számára 1973-ban címlapképet is készített (megjelent a 12. szám fedőlapján). Az *Ej-haj, gyöngyvirág* című debreceni virág-népdal kiadványunkban pedig 20 virágcsendéletének színes reprodukciója található.

Emlékét kegyelettel megőrizzük, műveivel igyekszünk hűségesen szárfarkodni!

SORRA JELENNEK MEG A MÚZEUMI BIBLIOGRÁFIA KÖTETEI

Mint ismeretes, a Déri Múzeum munkatársai (*Héthy Zoltán, T. Horváth Ildikó és Ormosi László*) hazánk felszabadulásának 30. évfordulójára vállalták, hogy elkészítik a magyar múzeumok 1945–1974 közötti kiadványainak bibliográfiáját. A nagy jelentőségű munka elkészült és az egyes köteteket (Múzeológia és restaurálás, Néprajz, Régészet és történelem, Természettudományok) egymás után jelenteti meg az MRMK.

Balkáni ablakok Fegyverneken

DANKÓ IMRE

A Fegyvernekhez csatolt egykori Szapárfalván (Szolnok m.), az Országúton (a 4-es országos főútvonalnak a településen átmenő része: Ady Endre út), a község Kenderes felé eső végén érdekes ház áll (Ady Endre út 6.). A vályogfalú, L alaprajzú ház rövidebb oldalával, mint homlokzattal az útra épült, 1940-ben. Az utcáról nézve semmi sem árulja el, hogy L alakú házzal van dolgunk, mert a széles homlokzat teljesen takarja az építmény többi, udvari részét. Azok az utcáról csak oldalról láthatók. De ezek az udvari részek nem is keltenek érdeklődést, mert figyelmünket a ház furcsa, környezetétől elütő, a maguk nemében nálunk ismeretlen formájú ablakai kötik le.

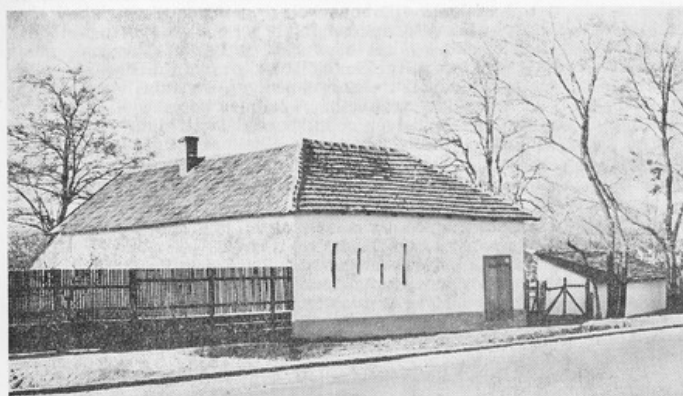
A fegyverneki ház elülről homlokzatán a négy ablaknyílással.

Ahogy fényképeinken is látható, a házat eredetileg falusi boltnak építették (az utcára nyíló tömör boltajtó tanúskodik erről). De a háborús viszonytárságok következtében boltként soha sem használták, a boltot nem nyitották ki, nem árusítottak benne. A bolt helyiség mellett balra egy, a bolt helyiséggel azonos méretű helyiség, szoba foglal helyet még a

háznak az úttal párhuzamos, homlokzati részén. Ennek a szobának a fényképeken is jól látható, érdekes ablakai vannak. Ezek a keskeny, különböző hosszúságú és szélességű nyílások nem keretezették, sem üveg, sem rács nem fedi őket. A nyílásfalak durván tapasztottak és a fallal együtt meszeltek; voltaképpen egyszerű nyílások. A szobát nem lakják, hanem kamraként használják. Feltehető, hogy eredetileg is ennek, illetve a bolt raktárának szánták.

A házon lévő ablaknyílásokhoz hasonlókat a Balkánon, főleg Macedóniában, Bulgáriában találunk. Ott rendszerint a házakkal összeépített istállókon, kamrákon alkalmazzák.

Ezen a sajátosságon kívül van még egy érdekessége ennek a fegyverneki háznak. Így — ahogy első képünk is ábrázolja — az utcáról szemben nézve, ahogy csak a ház utcára épült része, a homlokzat látható, az egész építménynek van valami balkáni jellege. Ezt a jelet a két oldalán csapott, viszonylag alacsony tető, az építmény vízszintes kiterjedése, általában az egész ház arányai, a fedéshez használt hódfarkas cserép adta tetőfelület adja.

A fegyverneki ház oldalról.

Ez a két sajátosság szorosan összefügg egymással. A nyílásablakok nagyban befolyásolják az építmény arányait. Az ismert balkáni sajátosságok könnyen feltételeztetnek tényleges balkáni kapcsolatokat. Talán azt, hogy a házat valami balkáni ember, szerb, macedón vagy bolgár építette. Ilyesmirel azonban nincsen szó. Semmiféle elfogadható kapcsolatot sem tudunk felderíteni fegyverneki házunk és a balkáni építészlet között. Építményünk éppen arra jó példa, hogy kirívó egyezések sem jelentenek minden esetben azonosságot, átvételt, tényleges kapcsolatot. Egy-egy ilyen kapcsolat nélküli hasonlóság vagy azonosság a legjobb példa annak illusztrálására, hogy a kultúra mennyire sokrétű, mennyire önálló, hogy a kultúrjelenségek történetiségének felderítésénél milyen óvatosan, mennyire körültekintően kell eljárunk, nehogy magyarázataink tudománytalan, romantikus képzelgések legyenek.

Az első kúnszentmártoni vásár

1808. május 23.

BARNA GÁBOR

„Folyó esztendő Pünkösde hava 23dkán el-érkezvén az a Szívből óhajtott örömdetes idő, melyben Felséges Koronás Apostoli Királyunk első Ferencz Tsászár által az 1807dk esztendei Szent Jakab hava 31dkén Kegyelmissen meg-erősített mező városi s vásári Fejedelmi Szabadságunk engedelmenek tárgyához képest ujj Városunkban első Ujj Vásárunk tartatott; minekelőtte pedig annak határ napja bé érkezett volna, ki-választottuk az ara szolgáló alkalmas helyet a Város alsó végénél, úgy mindazonáltal, hogy a Ló vásárnak rendeltük az országos út mellett lévő helyen éppen a vermeknek által ellenében, a Barom Vásárnak pedig fellyebb a vájog gödröknek a Kertek felől való partyán a Serház, vagy-is a hármashalom felé ki-nyúlva; közötté pedig a Tzédula házat, és fel-állítandó kortsma ház helyét néztük ki. A kalmár kereskedők s minden-féle mester emberek áruló helyét pedig borozdákkal mingyárt a Város végénél a házaktól Cir. 100 ölnyi távolságra alkalmaztattuk.

Az első sorban első helyen, és másodikon a bősos kalmárok helyeztettek, ezeknek végében második sorban Sáfányosok, Gyóltos Tótok, Csipkés, és füsüs tótok.

Az első sorban 3dk helyre a vásárok, és vasat hordó Tótok, ezeknek végében második Sorban az Asztalosok.

Az első sorban, 4dk helyre matériálisták, Tirálisok, Szürszabók, ezeknek végében második sorban Sátoros Zsidók.

Az első sorban, 5dk helyre Vékony Szabók, ezeknek végében második sorban, Kalaposok, Süvegese, Tükör és bitska árulók.

Az első sorban, 6dk helyre Szütsők, ezeknek végében második sorban Szíjjártók.

Az első sorban, 7dk helyre Tsismadiák, szinte második sorban is tsismadiák, közikben a Lakatosok.

Az első Sorban, 8dk helyre a Debreczeni Tsismadiák, a második sorban is Tsismadiák.

Az első sorban 9dk helyre Timárok, Tserző vargák, ezeknek végében második sorban a Kötél-jártók.

Az első Soru Sátorok végében az ország út, és a város felől alkalmaztattak, mézes Kalátsosok, Taljányok, és horvátok az ő materiajokkal, Képesek, Bitskások és réz művesek.

A második Soru Sátorok végében mindenféle fa Szerszámot árulók. A Sátorok, és Kertek között ki-hagyott üres helyre alkalmaztattak Fazekas, Rotskás, hombáros Tótok, Sztások, Rosztások, különösen pedig csak vége felé közep formán a réz, és atzél s bádóg művesek.

Mindezeknek el-intézése után bé-következvén az Ujj vásár határ napja, Opatovszki Jóseff és Nyilas János Szüts mesterek igazgatása alatt a gyülekező mindenféle Sokalalmasok ki-ki maga helyét rend szerént, és nagy Sokasággal elfoglalták.

Különös örömet gerjesztett a vásárt ki-munkáló Nemes Magisztratus Szívében leg-inkább az, hogy ezen most legelőször el-kezdett Ujj vásárunkra igen sok számmal jelentek-meg mind az adók, mind a vevők, ugyanazon öröm ösztönétől buzdittatván mingyárt első napján a vásárnak a Privilegiumot az össze gyülekezett Sokaság előtt leendő felolvasás, és publicálás végett következő tzeremóniával a vásárban ki-vittek: az első hintóban Tek. VEsperest és helybeli Plébánus Majzik János, Pettársak Antal Káplány, Palatinalis Assessor Bozoky András és Exaetors: Palatinalis Assessor Pálótzai István Urak felülvén a Privilegiumot magok vitték-ki; utánnok másik hintóban ord. Biró Balla Jakab, Secr. Assessor Nagy János, 2dk Biró Belányi György, Vnotar. Iffiu Bozoky András Urak, a 3dk hintóban, és 4dkben a több Tanács beliek kísértették, temérdek Külső, és helybeli Sokaság mellesleg való Kisérsével, a hintók előtt pedig mentek Szép tsemóssan Kék ruhában fel-öltözve 8 Lovas mind Gazda fiak Lobogó Zászlóval, a Lovasok előtt pedig mentek ugyan Ló hátakon 8 musikusok szíp mars nótát pengető musika hanggal, Dobbal s Trombitával: Illy rendel tehát megérkezvén éppen a Tzédula ház vagy a helyet most először alkalmaztatott Sátor eleiben, ottan, hogy az össze tsoportozott Sokaság lássa, és hallja a Privilegiumnak fel-olvasását Notarius Iffiu Bozoky András Ur egy magos Karszékre fel-állott, mellé bal és jobb kéz felől más két karszékre két Tanácsbeli Belágyi György, és Szabó László urak, kik a Privilegiumot Notarius Ur előtt fel-tartották; minek előtte pedig annak fel-olvasásához fogott volna, következő rövid beszédet mondotta az össze gyűlt sokaság előtt.

Erdemes hazafiak, s ezen Kun. szt. Márton Ujj Várossában tartandó első Ujj vásárra össze gyülekezett Sokaság!

Nem lehet Senkinek magát nagyobb bizodalomban helyeztetni, mint egy olyanra bízni, s magát ajánlani, ki felségessen tud, s szokott maga hiven, s jobágyain segíteni, de mi is lehet Nemessebb, egy egy jó Szándék és tselekedett, mint a hazának, s Köz-népeinek javait s boldogságait nevelni s öregíteni, az igaz híj hazafiaknak pedig, és Polgári társaságoknak, Helységeknek, és abban Lakóknak diszes városi elő menetelen, és rendes ékesítésén köz gondossággal, és igyekezettel munkálkodni, valóban akkor tetszik-meg leg-inkább a valóságos honnyai Szeretett, mikor az áttályában mindenekre, közönségesen pedig minden itt lakosra ki-terjesztetik, s fel-osztánk.

Ezen Nemes Város Magisztratusa is illy remínséggel, és bizodalommal viseltetvén Felséges Koronás fejedelméhez, a kik sok alkalmatosságokban, sok esméretes, és hivséges szolgálattya által meg-megmutatta Fejedelméhez buzgó hiv Jobbágyi tiszteletét, és Szeretetét, ugyan ez Lekésítette mondván ezen Nemes Magisztratust, hogy Kegyelmes Fejedelménél eszközöllye vásári név- (elírás, helyesen: városi név. BG) vel, és 4 Országos Vásárokkal leendő felruháztatását, megis nyerte ezen régen óhajtott diszes nevet, és azzal össze kaptolt vásárokat, de koránt sem magának, hanem közönségesen a hazának, s illy alkalmatossággal össze sereglett népségbeli Sokaságnak, és Lakossainak boldogításokra. Melly vásári terminusok mitsoda napokra, és idő szakokra engedtettek s rendeltettek a Felség által, Kezemben tartó Kegyelmes Privilegium fel-olvasása közben kiki értelmessen meg-halhattya s értheti; addig-is pedig a Felségnek ezen Velünk közlött Kegyelmességét különös érzékenységgel örökös haládatossággal vévén az ide össze sereglett Sokaságnak mint érdemes hazánk fiainak ide törekedő, s városunkat s vásárunkat megtisztelő szives hajlandóságukat illő és alázatos köszönettel vesszük.

Ezen köz beszédnek végezte után Vnotarius Bozoky András Ur az előtte két Tanács béli által tartott Vásári Privilegiumot elsőben maga valóságában Deák nyelven fel-olvasta, annak utánna hazai Magyar nyelvünkön meg magyarázta, melly alkalmatossággal míg a Privilegium fel-olvasatott két díszesen Kik ruhában fel-öltözött Iffiu kivont kardal állottak mellette, akkor egyszersmind nagyobb, és apróbb fegyverekből sok vivát kiáltások közben a Lovasok, és arra rendelt gyalogok puska Lövésekkel feleltek. Ennek végeztével Ordinárius Varga János Ur befejező beszédet mondott, melly így következett.

Valóban érzékeny örömet gerjesztett ezen Nemes Város Magisztratusa, és Lakossai Szíveken ezen régen óhajtott Városi Privilegiummal díszeskedő Szabadság, jól mondotta az Ur Vnotarius Uram, hogy ezen díszes városi nevet, és Vásári szabadságot nem csak magának a Magisztratus vagy Köz Lakossainak boldogításokra, hanem közönségesen a Hazának, s hazánk fiainak, és minden illy alkalmatossággal össze sereglett népségeknél szerzte legyen, mert valamint már Sok Városok díszeskedve fényeskednek illy Kegyelmes Fejedelmi Szabadsággal, úgy ezen régi hamvából most fel-emelkedett kisdud Városunk is méltán örülhet, és díszeskedhetik Felső Fejedelmének ebbéli Kegyelmes ajándékával: Azért tehát az itt meg jelenő Nemes Magisztratusommal óhajtott Szívvel üjítom Vnotarius Ur Collega Uramnak az ide Sereglett Sokasághoz nyújtott megköszönését, Leg-elsőben is köszöni ezen Magisztratus jelen álló két Megyebéli Magistratus Tiszt Uraknak magok ebbéli meg-alázódásokat, és ezen tzeremóniának fent tartó díszére szolgáló Személyes megjelenéseket. Köszöni egyszersmind másodszor az itt össze sereglett Sokaságnak első Vásárunk jelenléteivel való meg-tiszteletét, végre óhajtya hogy a Mennyi Felső Fejedelmének Koronás Fejedelmünk, mind a Tkttes Nemes Districtusokat, mint ezen Ujj Vásárunk kegyes eszközöit, mind ebben munkás helybéli Magistratus Lakossáival együtt hosszas esztendőig, egész Lelki és Testi erőiben, és békességben tartsa-meg.

Továbbá VNotarius Ur által a Vásár 3 Szegeletén a Privilegium az első módon fel-olvasatott, annak utánna egy 8 akós hordó Bor felhuztatván arra alkalmaztatott magossan fel-állított oszlopra, egy Kád alá-téttetett, onnant fejjéről a hordóból a Kádban folyván a Bor, a kinek keletett, aki a Sokaság közzül hozzája fért, ingyen elegendőt ivott, melly leg-nagyobb neveltséget okozott a jelen volt nézőknek, mivel az össze csoportozott nép ha a tsap alá tartott valami edényt, vagy a Kádból merített, a másik a tele edényt a Kezéből ki-ütven, vagy el-ragadván, porral tele hánta, több részt a föld itta-el, nem az emberek, sőt az olyan borral másokat úgy összeöntözték, hogy egy némelyeknek ruhájokban száraz sem látszatván morgolódva mások neveltségére onnant el-ment.

Elérkezvén az Ebéd ideje 84 érdemes Uri Személyek, mind külsők, gazdagon meg-vendégeltettek az helybeliket ide nem számítván, az Ebédet követte más nap viradtig a szíp musika és Táncz, ez rekesztette bé az Ujj vásári ünneplő tiszteletet, melly a Később maradékok tudományára örökös emlékeztetül ide fel-jegyeztettek."

(SZÁL, Kúnszentmárton község tanácsai jegyzőkönyvei X (8) 507—510. l. 1174. sz.)

A berettyóújfalui „malombeli törvény"

DANKÓ IMRE

Egyik legősibb foglalkozásunk a molnárság és egyik legrégebbi üzemünk a malom. A malom mindig fontos szerepet töltött be a közösség életében és tényleges feladatán, az őrlelésen kívül sok más funkciója is volt. A malom együtt fejlődött a társadalommal, számos fajtája ismeretes. Leghosszabb ideig használták a vízimalmokat. Nagy leleményességgel, jó szakmaisággal eleink képesek voltak sík, szinte lejtés nélküli területeken, lassú folyású vizek felhasználásával is malmokat létesíteni és működtetni, mint például a Berettyó esetében is. A Berettyóról éppen azt állították, hogy azért olyan lassú folyású és azért mocsarasodott el, mert számtalan helyen „felfogták", „elgátolták", malmokat hajtottak vele.

A malomnak a közösség életében betöltött rendkívüli fontosságára vall, hogy minden helységben, ahol csak volt, különös gonddal ügyeltek fel rá. Egy-egy malom nemcsak a saját községe, hanem a közeli és távoli környék malma is volt. Az őrletésre összesereglettek a várakozás alatt ismeretseket kötöttek, tapasztalatokra tettek szert, híreket adtak és vettek át. A molnár megbecsült szakember volt, általában jó anyagi körülmények között élt. A feudalizmus korában kétféle malom volt. Az egyik az uradalmi malom, amelyet vagy konvencióban vagy árendában működtetett a molnár. A másik a városi malom volt, a falu malma, amit viszont ugyancsak konvencióban vagy árendában használt a molnár. Ebből az utóbbitól volt több. A magán malmok később, csak a tőkés fejlődés, a polgári átalakulás során jelentek meg. Az uradalmi malmokra az ispánok vigyáztak, a falvak, városok malmaira pedig a „malombíró" ügyelt fel. A molnárok tevékenységét általában külön törvények szabályozták, munkájuk lelkiismeretes végzésére esküt tettek.

Berettyóújfalu malmáról először 1704-ben van említés. A mezőváros legrégebbi protocollumának 2. oldalán a molnár esküszövegét olvashatjuk. Az esküszöveg a „Város malmá"-ról szól és az „igaz vám szedés"-t hangsúlyozza. Ugyanebben a protocollumban, az 5. oldalon, 1713-ból a „malombíró" tisztségéről olvashatunk. 1726-ban Berettyószentmártonban Baranyai Gábor vízimalmot épít a Berettyón (Osváth Pál: Bihar megye Sárretyi Járása leírása. Nagyvárad, 1875. 235.) Szendrey István Újfaluban 1728-ban két molnárról tud. (Egy alföldi uradalom a török hódoltság után. Bp. 1968. 157.) Ezek mind a ketten vízimolnárok voltak, mert 1760-ban is, amikor már négy malomról történik említés Újfaluban, mind a négy vízimalom. A kép egy század alatt gyökeresen megváltozik. 1875-ben már Osváth Pál Berettyóújfaluban 11 száraz- és 2 szélmalom mellett egyetlen vízimalomról sem tett említést (id. m. 276.). A legrégebbi újfalui protocollum más vonatkozásban is sokat mond a régi malmok, molnárok életére vonatkozóan. A 135. oldalon, a berettyóújfalui „Malombeli Törvény"-t tartalmazza. Tekintve, hogy ez a törvény, molnár-malom rend-

tartás jellegzetes, más helyekre is vonatkoztatható, az alábbiakban teljes egészében közreadjuk.

Malombeli Törvény

A' maga ditsősségét, felelőm és tiszteletit Isten elő Sz. Felseje eleitől fogva elannyira szeretett, hogy mind belsőképen a Lelki ismeretbe, mind pedig külsőképen az emberek eleikben rendtartásokat, parantsolatokat oltott, szabott és adott, melyet rendelt és azoknak megtartásokra Előjárókat és Birákat mer a nélkül Levén az Emberi Nemzettség fen nem álhatna, és így az a Szent Vég, melyre nézve az embert teremtette, haszontalan lenne. Hogy annakokáért mi általunk is Szent Istenünk neve dicsőíttessék s tiszteltessék, és az ember is a Külső társaságokban ne háborítottassék, mind azokat a Törvényeket, Parantsolatokat, melyet elő Felseje ki adott, nem tsak; hanem azokkal meg egyező rend tartásokat és mind benn a Városban, mind pedig kívül határunkon, úgy szintén ezen Malmainkban is meg tartani is végben vinni tellyességgel kívánjuk. Apinthyogy is

1 mo. Az Isten ellen való káromkodók, hamis esküvők, Lopók és veszekedők, akár itt valók akár külföldiek által gyakoroltassanak 's véghez vitessenek 24. páltzával büntetessenek. De ha nagy a Véték hozzánk hozattassanak 's ne erig-naltassanak.

2 do. Reggeli harangozástul fogva estvéli harangozásig Vasárnapokon (hatsak engedelem arra nem járul) az őrlés, hasonlító 24. páltza büntetés alatt tiltatik.

3 tio. Senkinek a Malomhoz való Nyulás, igazítás, rekesztés, víznek elbotsát-tása, vákunak eltöltése (parantsolat nélkül) meg nem engedtetik, sőt azokat végben vivők ugyan 24. páltza által veretessenek.

4 to. Más sájkának egy helybül másová való tétele, madzagjainak 's tőveke-jének el vétele észrevétetődven 12. páltzával annak tselekedők büntetessenek.

5 o. Idevalókk a' felső és alsó kövek, vidéklekk a Nagy és Kurta Malom az őrlésre engedtetik, és Senki ezeket hatalmasul igaz Baja nélkül el ne vegye, kü-lönben 12. páltza rajta ütettik.

6 to. Hogy a Szer. meg tartassék, a Kár távoztassék minden maga élettyét mind a Malomb való bevitelkor, mind el vitelkor a Molnárokk meg mutassák, szám szerint elő adgyák, melyként 12. páltza büntetést el nem kerül.

7 ma. Rendes helyin kívül való tüzelés, pipázás és a kúpadra való felvittele 12. páltzával tiltatik, kikik helyek kémény allya és Molnárok háza, ha megengedik a Legények.

8 vo. Fűzfák és Tölgyfák a Szigeteken való vágása, és oda való Marha haj-tás 's botsátás 24. páltzával tiltatik.

9 no. Minden hatalmaskodásnak 's Czivakodásnak és erőszaknak a Malmot Sorja nélkül el venni Szándékozókk gatlására Molnárok a Malmot meg rekeszék 's állítsák és az oly Személyeket elő adgyák 24. páltza büntetés alatt parantsol-tatik.

10. mo. Midőn valamely Uri Rendek, Város Jöitevénynek Szabad Szer engedtetik meg szakadván a Malom azonnal a Molnárok Malmot adgyanak 's mutassanak 12 páltza ütés büntetése alatt parantsolattik. (Későbbi bejegyzés: holott a Birók, Notáriusok és Malom bírók meg szokott lenni.)

Mindezeknek a Helyes, Isten és embernek Törvényével, és a Lelki ismeretet is meg nem Sértő parantsolatoknak 's tilalmakk egyező erejek, mind Lakos, mind Külföldi, Nemes és Nemtelen Személyek, Malombírók, Molnárok által meg-tartassanak Szentül akarjuk és ugyan keményen is parantsoljuk, úgy hogy: mind a Vakmerőképen tilalmakat által hágók, mind pedig aztat meg nem büntetők, a dolog értésünkre esvén Magistratusi kötelességünk teljes erővel eleget tésszünk Személyt nem válogatván. Költ Sz. András havának 24 dik napján az 1760 esz-tendőben.

Czirják András és az Iurata
Communitas

Per Adam Horvath Kotsi Jur. Notar.

(Berettyóújfalu községnek legrégibb jegyzőkönyve. Hajdú-Bihar megyei Levél-tár V. 612. (a. 1. 135.).

Megjegyzés: A közölt szövegben négy berettyóújfalu vizimalomról van szó: Felső, Alsó, Nagy és Kurta. A *kövek* szó itt *malomkő* jelentés-ben az egész *malmot* jelenti. Néhány szónagyarázattal is tartozunk: *erigáltassanak* = engedtesse el; *szer* = sor, sorrend, általában rend; *kúpad* = a malomkővet tartó erős fapad, a malomház legfontosabb, egyben leggyűlékonyabb része; *élet* = gabona, búza, rozs.

Fadrusz János levele Márki Sándorhoz

KOVÁCH GÉZA

Márki Sándor egyénisége méltán foglalkoztatja napjaink történészeit, s az utóbbi években számos Márki-tanulmány látott napvilágot. A neves történész nemcsak mint pedagógus, történész tűnt ki, hanem a közművelődési életnek is jeles képviselője volt. Már a kolozsvári egyetem tanára volt, amikor Fadrusz János elkészítette impozáns szobrát Mátyás királyról. Számos adat arra vall, hogy Fadrusz, ki még Pozsonyból is-merte Márkit s köztük jó barátság alakult ki, rendszeresen konzultálta történész barátját. A szobor elkészülte után pedig annak népszerűsítése végett újólaj Márkihoz fordult. Az alábbi levél a nagy szobrász és a neves történész kapcsolatáról tájékoztat bennünket és érdekes mozzana-tot nyújt a századeleji hazai közművelődés történetéhez.

Kedves Sándorkám!

Boesásd meg, hogy csak most felelek, de annyi a munkám, hogy azt sem tudom, hol kezdjem előbb. Más Mátyás kép nincsen az egész szoborral, mint a Kolozsváron készült (Dunky) és pedig a mellékelt kártya szerinti a legjobb. A nagy munkán alig változott valami, semmi esetre sem lényeges dolog. A nagy Mátyásról Hány Gyula festőművésszel már megbeszéltem, hogy miképpen rajzolja le azt, de ha ti Vöröstől akarjátok, visszacsinálom a dolgot, mert ő (t. i. Vörös) nagyon ügyes, de én ezt nem tartottam lényegesnek, ezért beszéltem meg Hányval. Tehát mondd meg Dunkynak, hogy csináljon egy tiszta képet és küldd el Te az Athene-umnak, a rajzot majd én küldöm. Az Albumba való két három lapot hogy érted, nyomtatott vagy írott ívet gondolsz-e? Nem tudom, hogy jó lesz, vagy talán küld-hetnéd azt a levelet, hadd lássam mi tetszik még neked rajta. Ölel szeretettel

János

A levél tartalma a készülő Mátyás Király emlékkönyvre utal, s min-den valószínűség szerint a szobor minőségileg jó reprodukciójának közlé-séről van szó. Erre utal egy rövid, Márkihoz küldött Fadrusz távirat is.

Bp. — 13 — 177 20 — 25/10 — 407.

Kérlek küldd el nekem a Mátyás mellképet — amelyik a szobádban lóg repro-dukálás miatt
oelei János

(Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára 5161/445—446.)

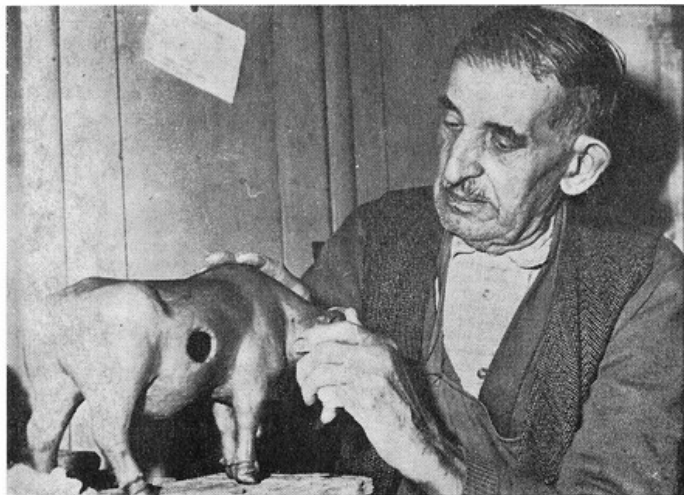
VESZTESÉGEINK

Apostol Elek helytörténeti kutató, volt hajdúnánási református lel-kész, március 29-én, dr. Sebestyén Géza, az Országos Széchenyi Könyvtár helyettes főigazgatója, április 5-én és **Kerekes Zoltán** alezredes, a Had-történelmi Intézet és Múzeum osztályvezetője, június 8-án elhunyt. Mind-hárman értékes munkát végeztek múzeumi szervezetünk számára is. Em-léküket kegyelettel megőriztük!

Látogatóban Vass Áronnál, Makfalván

M. KISS PÁL

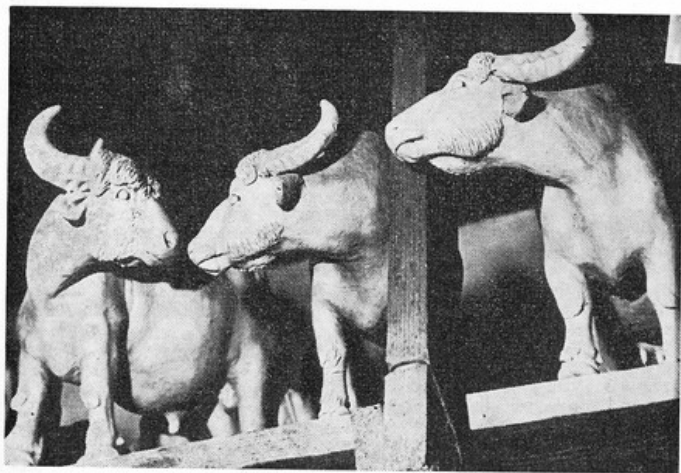
1974 nyarán teljesedett régi vágyam: otthonában kereshettem fel a ma már közismert erdélyi mestert. Agyagból formált, maroknyi kedves állatfiguráit régóta, sokfelé láttam, kíváncsi voltam alkotójukra. Vass Áron Makfalván lakik szép kis székely házban. A hosszú udvar végén találtam rá egyszerűen berendezett munkaszobájában, amelynek fő díszai a polcokon nagy számban sorakozó állatszobrocskák, s az egyik falon az elismerést jelző „aranydiplomák”. A váratlan látogatás nem zavarta meg munkájában. Miközben a nyers agyagból formáló kézmozdulatait, a félkész vagy már kiegészített műveit szemléltem, kérdéseimre jóízű, megfontolt válaszokat adott. Híven „Élet ABC”-jéhez: „Gondolkozzál százszor és egyszer szólj vagy cselekedj!” Személyében nemcsak jellegzetes arcu, hanem gondolkodásmódjában és érzésvilágában is karakteres embert ismertem meg. Az egyre közvetlenebbé váló hangulatban megígérte, hogy rövi-

Vass Áron munka közben.

desen megírja 84 évének fontosabb történéseit, s a környéken jól ismert Élet ABC-jébe foglalt gondolatait. Nagy elfoglaltsága, sok megrendelése közepette sem feledkezett meg ígéretéről. Fegyelmezett életrendet sejtető, világos, jól érthető stílusban, szép betűkkel írott sorából ismertem meg életpályáját.

Vass Áron 1891-ben született Makfalván. A szomszédos népművészeti kerámiájáról híres Korondhoz hasonlóan e kedves faluban is sokan foglalkoznak agyagművességgel. Az itteni keményvágású, dolgos nép szívesen emlékezik régi díszítő motívumokra, emellett népmesékre, balladákra, ősi dalokra is. A környezet, s az apai példa egyaránt hatott munkálkodására. „Édesapám agyagedény csinálással, vagy ahogyan itt mondják »fakazolással« foglalkozott — írja. — Mivel a családjunk nagy volt, sem élelemre, sem ruházatra nem jutott elegendő soha. Én a szüleimnek 13-ik szülöttem voltam s így sok nélkülözés közepette kerültem a Wesselényi Miklós alapította iskola első osztályába 1897 őszén. Büszke is voltam erre! Bár tankönyvem soha nem volt, mégis, amikor elvégeztem a hatodik osztályt, kaptam egy tízkoronás aranypénzt és egy kétkoronás ezüstpénzt, mint első tanuló.” A híres enyedi kollégiumban szerették volna továbbtaníttatni, de ez anyagi nehézségbe ütközött. Otthon kellett maradnia. A forrongás kora következett életében. Szeretett volna tanulni, világot látni a falu határán túl is, de maradnia kellett, a szükség rákényszerítette. Járta a hegyeket, erdőket, figyelte a természet alkotó erejét. A fák göcsörtös ágai képzeletében gyakran figurákká alakultak. Szívesen faragta a fát, de igazi anyaga a kéznek jobban engedelmessé agyag. Ezt formálta kora gyermekéjétől kezdve. „Szüleimnek is segíteni akartam azzal, hogy kis állatokat mintáztam, s a jobban sikerült darabokat édesapám kiegészítette, az edényeivel együtt, anyám meg vásárra vitte. Ez bajt is hozott

Vass Áron: Bivalyok.

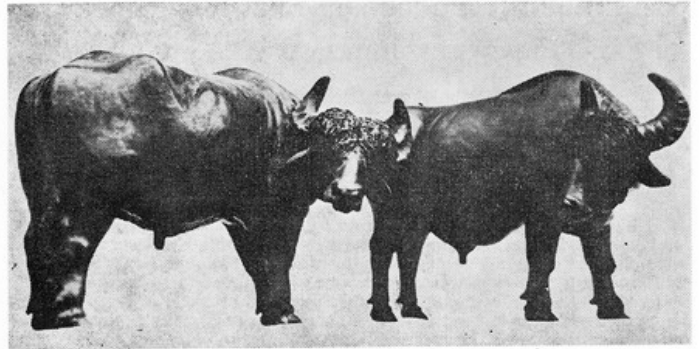
rám! Amikor látta, hogy oly szívesen vásárolják, rá akart szorítani, ki-
szabta a napi mennyiséget. Én meg a kényszerítéstől irtózva makacsul
felhagytam az agyaggal s máshoz mentem inkább munkára, mert több
szabadságra vágytam. De eljött a tél s akkor nem lévén külső munka,
újra nekikezdtém a mintázáshoz." Néhány sikerült darabját a magasabb
ár miatt nem vették meg a falubeliek. Akkor a közeli híres fürdőhelyre,
Szovátára gyalogolt át, oda, ahol annyi ember megfordult. Itt aratta első
sikerét. Sokan hívták a fővárosba. Szülei akarata ellenére végül is Pestre
szökött. Kifutó fiúként, majd mint üzleti kisegítő akart megélni. Nem
volt sikere. Végül enged az otthon hívásának, visszatér szülőfalujába.
Közben legénysorba kerül, megnősül. Földet bérel, hogy gazdálkodjék, de
igazi kedvenc foglalatossága végleg az agyagmintázás lett.

Az első világháború idején is ez a mestersége menti meg. Katonai
vezetői megengedték, hogy főleg ezzel foglalkozzék a zsilvölgyi bányák-
ban, a szurdoki kőszénbánya-telepen. Természettanulmányokat készít, s
néha vadászatra is jut idő. „Vadászni jórészt azért jártam — írja —
hogy jobban megismerjem az állatokat. Milyen érzékenyek! Ősztöneik nem
egyszer finomabbak, mint sok emberé.” Megfigyeléseit később a mintá-
zásnál értékesíti.

A háború utáni időben sokáig favágással és más munkával keresi
kenyerét. Szorgalmával eléri, hogy végül is visszatérhet a „fazakoláshoz”.
Fordulópontot jelentett életében az 1921. évi kolozsvári ipari vásár, ahol
ő is szerepelt. „Onnan az összes kiállítási anyagomat Bucurestibe szállí-
tották s nekem ingyen ellátást biztosítottak 6 hétig. A kiállítás végeztével
kaptam az első diplomát aranyéremmel. Ezt azután 1934-ig még 7 követ-
te a marosvásárhelyi, kolozsvári, sepsiszentgyörgyi stb. bemutatók után.”
Ottjártamkor maga magyarázta el mindegyiket a falon lévő diplomák
alapján, s nagy örömmel emlékezett a vásárokról, a kiállításokról. Ország-
szerte, majd rövidesen külföldön is ismertté és nagyon keresetté váltak
apró állatfigurái, főleg az erdélyi tájakra emlékeztető bivalyok, macskák.
Elérkezéskor mesélt a világ minden részébe eljutott „állatkái”-ról.
„Ma már az öt földrész mindenikén gyönyörködhetnek bennük, éspedig
sokan. Alig győzöm készíteni őket, de bárhogy is siettetnek — minden-
ket becsülettel kidolgozom” — teszi hozzá önérzetesen. Majd elmondja
az Élet ABC-jéből, kedvelt mondását: „En szeretem a szépet s méginkább
a jót, mert ami művészi, annak nemsoká szépnek, hanem jónak is kell
lennie.”

Erdős akarata, türelmére jellemző az 1941. évi, szinte végzetes bal-
esete. Ecsetmosás közben meggyulladt a benzin, súlyos égési sebekekkel vit-
ték kórházba. Már mindkét kezének elvesztését emlegették. Mégsem hagy-
ta el lelkiereje: „Reménytelenség — gyávaság. Remélni még akkor is kell,
amikor már minden veszni látszik, mert remény nélkül az élet megszű-
nik.” A gondos ápolás, majd utána a szívós gyakorlás egy év alatt bámu-
latosan rendbehozta. Azóta is reggeltől estig, kevés szünettel, újra dolgo-
zik. „Áldás csak munkád után lehet, mert munka nélkül nincs áldás.”

Kérdésemre, hogy melyik művére emlékezik szívesen, büszkén sorolta
fel néhány kisplasztikája címét: *Haldokló Petőfi*, *Beszélgető parasztok*,
Nagyapa unokáival, *Pipázó paraszt*. Mégsem az emberábrázolás, inkább
az emberség kifejezése lett igazi területe, akkor is, amikor modelljeit az
állatok közül választja. Ezek világával gyermekéveitől kezdve ismerkedik.
Jól látja jellemző vonásaikat és szeretettel kelti őket életre. Tisztelettel is,
mint ahogyan ősi népek nyúltak totemjükhöz, vagy régi kultúrák művé-
szei keresték bennük istenségek szimbólumát. Az erdők mélyén vadul fel-
növő félelmes medvék kezének simogatására megszelídülnek. „A durva-

Vass Áron: Bivalyok.

ság emberi tekintélyedet rombolja le” — vallja, de mintha állataira is
alkalmazná az elvet. Mások is próbálgatják utánozni az övéhez hasonló
figurákat. Hiába. Elég egy jellemző fejtartás, kissé megnyúlt nyak, egy
mozdulat, s főleg az okos tekintet már-már emberi vonása, hogy ráismer-
jünk: ez az igazi! Ez Vass Ároné! Bár feketére égeti „jóságait”, mégsem
komorak, inkább barátságosak, az emberhez bizalommal simulók.

Amikor szobámban a talpát nyalogató macskót vagy a lomha testű,
jámor tekintetű bivalyt nézegetem, szívesen gondolok vissza a Makfalván
töltött délutánra. Vass Áronra, az igaz emberre, akinek dolgoz, ügyes keze
nyomán annyi kedves, naiv bájú állat kelt már életre az agyagból. Ha
egyszer hazahívhatná az évtizedek során messze szétszóródott „nyáját”, s
összeterelné, bármilyen aprók is, aligha be nem lepnék a Hargita oldalát.

MENYHÁRT JÓZSEF HALÁLÁRA

Menyhárt József festőművész, a Déri Múzeum hosszú időn át volt
művész-restaurátora, május 1-én, életének 75. évében, Debrecenben el-
hunyt. Menyhárt Józseffel a legsikeresebb grafikusok egyike távozott kö-
zülünk. Alkotásainak több kiállítást rendeztünk, számos munkája meg-
található a Déri Múzeum képzőművészeti gyűjteményében. Művészeti
szervezőmunkája is számottevő volt. Szoros kapcsolatban állt a különféle
gyűjtőmozgalmakkal (például a Kisgrafika Barátainak Köre). A Múzeum-
barátok Körének is sokat dolgozó, tisztelt tagja volt. A *Múzeumi Kurír*
számára 1969-ben címlapképet készített (ami az első négy szám borítóján
jelent meg).

Emlékét kegyelettel megőrizzük, műveivel igyekszünk hűségesen sá-
fárkodni!

Elhunyt a doborjáni Liszt Múzeum magyar származású vezetője

(Megemlékezés Drenovác Gézáról)

FLASCH DEZSŐ

Liszt Ferenc az egykor Magyarországhoz tartozó Doborjában született. A község (ma: Raiding) az ausztriai Burgenland tartományhoz tartozik. Noha közel van a magyar határhoz, az átkelőhelyektől távol esik és kikerül a forgalmasabb, főbb útvonalak is. Így aztán kevesen szánják rá idejüket Liszt Ferenc szülőháza megtekintésére. Ennek a kis múzeumnak az elmúlt két évtizedben a magyar származású Drenovác Géza nyugalmazott kerületi főerdész volt a vezetője, aki 1975 májusában halt meg.

Drenovác Géza 1892-ben született a Vas megyei Kőszegszerdahely községben. Az egykori Szabadbárnád (ma: Grosswarasdorf) községben telepedett le. Szorgalmával, szakértelmével aránylag hamar kerületi főerdésznek nevezték ki. A negyvenes évek elején helyezték át a közeli Raidingba. Új háza szomszédságában volt Liszt Ferenc egykori szülőháza. Úgy látszik, ekkor ragadta meg érdeklődését Liszt Ferenc életsorsa. Tanulmányozta, olvasgatta a nagy zeneművész életéről szóló munkákat, olyanra, hogy nyugdíjazása után alkalmasnak találták a múzeum vezetésére is. Új munkáját is nagy lelkesedéssel, becsülettel és szakértelemmel látta el. Sajnos, a már fentebb vázoltak miatt ritkán adatott meg neki, hogy egykori honfitársainak magyarul is szószólója lehessen Liszt Ferenc ügyének. Ettől függetlenül magyarságára, magyar származására mindig büszkén hivatkozott, azt sohasem tagadta meg.

Büszke volt arra is, ha a látogatók múzeumvezetését érdekesnek, lebilincselőnek tartották. Féltekenyen védte Liszt magyarságát is. Ez utóbira csak egy példát! Az épület falán két márványtábla is látható. Az egyik, az újabb, hatalmas carrarai márványlap a nagy zeneköltő fejének relíefféjével, melyet a németek emeltek (fordítása: „a nagy német mesternak a német nép”). A másik, a régebbi, egyszerű kis márványtáblácskát az egykori Soproni Irodalmi és Művészeti Kör tagjai helyezték el a megye nagy szülőttének 70 éves születésnapja alkalmából. Ennek a kis arany betűs táblának a leleplező ünnepélyén maga az ünnepelt, Liszt Ferenc személyesen is megjelent. Nos, midőn nagybátyám egy külföldi, németekből álló csoportnak Liszt magyarságát ecsetelte nagy hévvel életéből ismert bizonyítékok alapján, egyikük, szavait cáfolandó, a nagy márványtáblára mutatott. Szinte paprikavörössé vált nagybátyám arca a nemes felindulástól és vonszolta a „provokátort” a kis márványtáblácskához, sőt további alibiként még a leleplező ünnepélyen készült fényképeket is tanúként mutatta meg, melyeken Liszt mosolyogva szól kedves Sopron megyei földjeihez.

Drenovác Gézát 80. születésnapja alkalmából nagy szeretettel köszöntötték mind a község, mind Burgenland tartomány részéről. Kéry tartományi elnök oklevéllel tüntette ki. A tartományi újságok is méltatták munkásságát.

Divatjamúlt becenevek Hajdúhadháztól

É. KISS SÁNDOR

PETYU

Az *Eszter* név becézett alakja. Elemi iskolás koromban még az *Eszter* nevű leányokat így emlegették, így szólították: *Agárdi Petyu*, *Balogh Petyu*, *Gábor Petyu*, *Juhász Petyu*, *Székely Petyu* stb.

Hogyan lett az *Eszter* becéző alakja *Petyu*? Geminációval, azaz ikerítéssel. A magánhangzóval kezdődő név becézett formájához gyakorta hozzámondjuk ajakhanggal kezdődő párját: *Őzsi-Bőzsi (Erzsébet)*, *Andi-Bandi (András)*, *Ista-Pista (István)* stb., majd az ikernév utótagja önálló becenévként él tovább. Így lett az *Eszter* becéző ikernevének, az *Etyu-Petyu*-nak második tagja is önálló becéző név.

Az *Eszter* név, ha ma nem is tartozik az ún. divatos nevek közé, még mindig elég gyakori. *Petyu* becézett alakja azonban, amely még 40–50 évvel ezelőtt általános volt, ma már teljesen kiment a divatból. A fiatalok nem is sejtik miféle név lehet. Bizonyára parasztnak, közönségesnek tartották, s pejoráló hangulat is tapadt hozzá. Végül már inkább csúfoló, mint becéző névnek hatott. Ma már *Eszter*, *Eszterke*, *Eszti*, *Esztiike* könnyen megsértődnek, ha magáról és az illendőségről megfelelőkéző öreg *Petyu*-nak szólítanak.

PANDA

Hajdúhadház szabad hajdú város tanácsa 1709. évi jegyzőkönyvében olvashatjuk:

„Bizonyos controversia lévén Csöreg Istvánné Kánya Borbála és Bajzáth Istvánné *Visky Anna* asszonyok közt úgy, hogy *Visky Panda asszony* illetlen szókkal illette Kánya Borbála asszonyt.”
(Debreceni Állami Levéltár [DÁL/V/A 201/a 1.].)

Ugyancsak a fenti jegyzőkönyvben találjuk 30 évvel későbből azt a lajstromot, amely az 1739–40. évi pestis (mirigyes halál) miatt elhalálozottak nevét tartalmazza. Ebből valók az alábbi nevek:

	leánya	Anna	14 éves
Szulykos János	„	Anna	11 „
Erdélyi Péter	„	Panda	9 „
Szabó András	„	Anna	2 „
Baji János	„	Anna	8 „
Haszon András	„	Panda	6 „
Pintek Bálint	„	Panda	4 „
Haszon András	„	Panda	3 „
Nagy András	„	Panda	10 „
Szőke György	„	Panda	6 „
Ölvödi Péter	„	Panda	18 „
Simon István	„	Panda	„

Vida Szabó János	"	Panda	16	"
Varga György	"	Panda	18	"
G. Szabó András	"	Panda	12	"
Borók Mihály	"	Panda	8	"
Juhos András	"	Panda	12	"
Kurucz Mihály	"	Panda	11	"
Kóródi Péter	"	Panda	13	"
Kis Gergely István	"	Panda	6	"
Borók István	"	Panda	2	"
Tapló Bálint	"	Panda	9	"
Kun András	"	Panda	12	"
Fejszés János	"	Panda	1	"
Salánki Panda árva	"		15	"
Simon János	"	Panda	2	"
Varga András	"	Panda	3	"
Gál János	"	Panna	6	"
Ny. Kiss János	"	Panna	6	"
Tóth István	"	Panna	9	"
Szabó Péter	felesége	Panda	22 éves	
Gál István	leánya	Panda	2 éves	
Bodó Mihály	"	Panda	10	"
Nagy István	"	Panda	4	"
Barna Panda leány	"		9	"
Kiss Mihály	"	Panda	2	"
Gál János	"	Panda	6	"
Gál István	"	Panda	2	"
Kiss János	"	Panda	6	"
Tóth István	"	Panna	9	"

Az idézett és 1739-ben kelt tjkv. kétségtelenül bizonyítja, hogy a Panda az Anna becézett alakja. Feltehető, hogy az Anna névnek volt Anda becéző formája is és ezt ikresítve keletkezett az Anda-Panda változat, amelynek utótagjával külön is becézték az Annákat.

1739. október 22-én tört ki Hadházon a pestis, s 1740. február 29-ig tartott. Ez idő alatt 639-en haltak meg a járvány miatt. A halottaknak kb. a fele férfi, a fele nő, s ebből — mint az idézett lajstrom mutatja — 6 Anna, 2 Panna és 31 Panda. Ezek az adatok kétségtelenül bizonyítják a Panda becenév nagy kedveltségét.

Vajon lehet-e arra gondolni, hogy a Panda nevet hivatalosan is használták, hogy e változat — esetleg becéző jellegét elvesztve — önállósult? Igen. Hiszen egymás mellett szerepel az Anna és a Panda, és ez utóbbi ötször annyiszor. Az idézett névsorban az 5. Haszon András 8 éves Anna nevű leánya, aki február 19-én halt meg — a 7. szintén Haszon András leánya Panda, aki 4 éves korában, február 21-én halálozott el. Ha ugyanarról a Haszon Andrásról van szó mindkét esetben, akkor az Anna mellett a Panda is hivatalosan elfogadott név lehetett.

A helvetica confessiójú hajdúhadházi ref. egyház meglévő legkorábbi születési anyakönyve 1751. március 30-val kezdődik. 1753. dec. 31-ig az anyakönyvbe 298 születést jegyeztek be, a 148 leányból 13 az Anna, ami az összes lányok 8,7 százaléka. Itt egyetlen egyszer sem fordul elő a Panda név. Egy ilyen gyakori becenév 11—12 év alatt nem veszíti divatját és népszerűségét. A bejegyzést végző prédikátor bizonyára nem tartotta összeegyeztethetőnek a keresztelés komolyságával, az anyakönyv és az egyház tekintélyével, hogy becenevet írjon be.

Az 1751—53-ból való házassági anyakönyvbe is Anna néven jegyezték be a menyasszonyokat, akiket különben minden bizonnyal Pandának becézték, hiszen 16—19 éves fiatalok voltak: „Veres István vette feleségül Balogh István elmaradott árva leányát, Annát; Agárdi István vette Barta György leányát, Annát feleségül; Kósa Márton hozta Bösztörményből Sári Mihály leányát, Annát feleségül; Balogh György vette Bajza János leányát, Annát; Szatmári János vette feleségül Kiss János árva leányát, Annát; Enyedi István szolga legény vette Vajda István hajadon leányát, Annát; Nyilas Ferenc vette Sándor István elmaradott árva leányát, Annát;” stb.

A notárius azonban, aki a hajdúkerületi főkapitány számára és futura pro memoria az utókornak ezt a névsort készítette, az elhalálozott gyermekek iránti gyöngédségből nevüket legtöbbször becézett formában jegyezte be, ahogy a funérátor mondotta, ahogy a szülők, testvérek, hozzátartozók és ismerősök nevezték.

(A becenevek használata a gyermek- és ifjúkorban és fiatal asszonyoknál általános. Hogy csak egyetlenegy asszony keresztnéve szerepel az elhaltak között — véletlenül ez is Panda és 22 éves — az azért van, mert őket asszonynevükön írták be a lajstromba leánynevük feltüntetésé nélkül. Pl. Simon András felesége, 42 éves.)

Az Annát ma már nem becézik Pandának, sőt a mai 80 évesek sem emlékeznek Panda nevű asszonyokra vagy leányokra, hogy bárkit is így hívtak volna az ő idejükben. Bizonyos tehát, hogy a Panda becenév legalább jó száz éve kiment a divatból és ma már teljesen ismeretlen.

Egy családnév mégis megőrizte. A hadházi Vidiföldön a Nánási út és az Iskola dülő sarokban egész az utóbbi évekig ott állt a Panda Szabó tanya, amelyben nemzedékeken át a Panda Szabó család lakott, lévén az ő birtokuk.

Ma már senki sem tudja sem Hadházon, sem a szomszédos Bösztörményben, maguk a Panda Szabók sem, mit jelent, honnan származik, miféle szó nevükben a Panda. Amíg az idézett jkv.-i adatokra reá nem akadtam, azt gondoltam, a panda valami hangulatfestő melléknév, s viselője tulajdonságára utal. Hogyan és miért kapták ezek a Szabók a Panda ragadványnevet? Azért, mert valamelyik ősiüknek Panda nevű felesége volt az anyja vagy a felesége, s ezzel különböztették meg a többi Szabó nevű familiától. Ha nem is gyakori az efféle ragadványnév, de azért van belőle néhány, pl. Zsuzsi Szabó József, Bori Nagy Gergely (Bori a Borbála becézett alakja). Inkább az apa keresztnéve szokott ragadványnévvé válni, pl. Miska Szabó Józsi.

Kár, hogy a jó hangzású Panda név divatja elmúlt. En javasoltam Ladó Jánosnak, az utónévkönyv szerkesztőjének az utónevek közé való felvételét. Azzal utasították el, csúfolódásra adhatna alkalmat, mert van panda mackó is.

A Pandának és az Anna név másik becézett alakjának, a Pankának -s képzős melléknévi származéka: pandás, pankás: tudálékos, okoskodó, több van neki egy kerékkel jelentésben él Sápon (püspökladányi járás). Az a Balogh Péter olyan pandás ember (Molnár Ambrus sápi ref. lelkes közlése).

A keresztleetlen gyermek

BOSNYÁK SÁNDOR

A néprajzi gyűjtő gyakran jegyez fel olyan adatokat, amelyek azt mutatják, hogy a nép nem fogadta el az uralkodó vallások egyes tételeit, mert erkölcsi eszményeivel ellenkezett. Legutóbb az istenségi székelyek közt a keresztleetlenül meghalt gyermekről jegyeztem fel egy mondát, amelyből az derül ki, hogy a nép másként képzelte el a keresztleetlenül meghalt gyermek sorsát, mint a teológusok többsége.

Az egyházatyák állásfoglalása kétarcú: a hívőknek tévoa szavakkal olyasmit mondanak, hogy a keresztleetlenül meghalt gyermekek lelkei egy földöntúli boldog országba kerülnek, ahol gyermeki örömben élhetnek, maguk közt viszont a szentesített állásfoglalást vallják, mely szerint a keresztleetlenül meghalt gyermekek a pokol tüzeire kerülnek. A nép erkölcsi ítélete tiltakozott az ellen, hogy az ártatlan gyermekeket, akik még nem is ismerték a bűnt, a pokolra küldjék, s az egyház tanításait szíve szerint kiigazította. A monda, annak az egyetemesen elterjedt ősi hiedelemnek a megnyilatkozása, hogy a másvilágba csak az léphet be, akinek neve van, kisebb-nagyobb eltéréssel országszerte ismert. Gáspár Antalné előadásában így hangzik:

„Egy asszony elment a városba, vett magának egy kötényre valót. S amint jött haza, a levegőben sirást hallott, s mindjárt reáemlékezett arra, hogy a keresztleetlen kicsik minden hetedik esztendőben megsírják magukat azon a tájékon, amíg valaki keresztnevet nem ad. Aztán ő mindjárt észrejött, s meg is keresztelte: »Ha fiú vagy, légy Pista, ha lányka vagy, légy Katica!« S azt a kötényre valót, amit ő vásárolt, azt eldobta a levegőbe, hogy hát az neki keresztmélék, hogy ő megkeresztelte. S el es vitte, úgy, ahogy a levegőbe eldobta, úgy el es vitte, és többet sirást nem hallott.»

A kiigazítás kétségkívül kompromisszum: a nép megtalálta a módját, hogy a keresztleetlenül meghalt gyermekeket utólag megkeresztelje, s ezzel biztosítsa számukra is a mennyek országát. Az istenségi monda, s a néphit valamennyi idevágó adata, szép megnyilatkozása a nép — tételes vallások tanításain is tülelmekedő — nemes humanizmusának.

JEGYZETEK

1. Gáspár Antalné 68 é. istenségi származású, jelenleg Halászteleken élő mese-mondó; a lejegyzés ideje: 1968.
2. A keresztleetlen gyermekre vonatkozó irodalom: Geese Gusztáv: Van-e túlvilág? Bp. 1963. 86 l.; Új Testamentum: Máté, 28:19. János, 3:3. Márk. 16:16.
3. A mondanak 16 magyar változatát ismerjük; több változatban a másvilág fordítottjának megfelelően bal kézzel kell a gyermeket megkeresztelni. (1968.)

A Múzeumi Kurír levelesládájából

Tisztelt Szerkesztőség!

Mint Debrecenből 24 éve elszármazott tanár, szeretném felhívni figyelmüket egy debreceni vonatkozású felfedezésemre, amit idén balatonfüredi tartózkodásom alkalmából tettem.

A város fölötti középkori kápolnaom mellett lévő régi temetőben akadtam rá egy szürke márványból készült, kb. két és fél méter magas, obeliszk formájú sírköre, amely Rád József volt debreceni kereskedő és városi képviselő sírja fölött áll. A sírkő felirata a következő:

RÁD JÓZSEF
DEBRECENI KERESKEDŐ
ÉS VÁROSI KÉPVISELŐ
SZÜLETETT DEBRECENBEN
1788. MÁR. 15.
MEGHALT BALATON FÜREDEN
1852. AUG. 26.
ÖRÖK EMLEKET ALKOTOTT Ó MAGÁNAK
AZ ÁLTAL, HOGY
Debreczenben az artezi kútát
és gőzmalomát meghonosította,
összes vagyonát pedig
örök alapítványul hagyományozta
a magyar haza jó érzelme
szegény lakosai
évenkénti segélyezésére.

Nem tudom, mennyire ismert Debreczenben Rád József, a 122 éve Balatonfüreden meghalt debreceni polgár neve a város történetét kutatók, honismereti szakemberek, lokálpatrióták előtt. De úgy érzem, kár lenne feledni hagyni nevét és nemes cselekedetét.

Arra kérem a tisztelt szerkesztőséget, járjon utána a dolognak; esetleg rövid hír formájában közölje a síremlék szövegét azzal a felhívással, hogy a nyomozás eredményét is közhírré teszik majd; vagy továbbítsa az illetékeseknek — esetleg Szabó Magdának!

Dokumentumként két, nem valami jól sikerült fényképmásolatot is küldök a sírról.

Amennyiben a szerkesztőség nem foglalkozik ilyen kérdésekkel, kérem — kivételesen küldjék vissza —, s akkor esetleg a Honismereti Híradón keresztül fogom a figyelmet felhívni rá.

Ha viszont közismert névről van szó, tekintsek leveletem tárgyátlanak. De mindenképpen kérem a szerkesztőséget, párt sorban értesítsenek levelem további sorsáról.

Salgótarján, 1974. október 1.

Tisztelettel:

CZÁKÓ GYÖRGY

tanár

3100 Salgótarján, Lőwy Sándor u. 5.

„Egyszerű vidéki földműves proletár...” Horváth Miklós (1878-1965)

BÉNYEI MIKLÓS

Horváth Miklós a hajdúsági földmunkásmozgalom egyik jelentős alakja volt. Hajdúnánáson született 1878. október 27-én.¹ Mint annyian mások, ő is az első világháborúban érlelődött osztályának tudatos harcosává. Előbb a fronton szolgált, majd betegsége miatt hazavezényelték; gyógyulása után Budapesten a MÁV István-telepi főműhelyében, később a debreceni vagongyárban dolgozott. Ekkor, az üzemekben került kapcsolatba a munkásmozgalommal, itt ismerkedett meg a marxizmus tanításainak alapjaival.² Leszerelése után visszatért szülővárosába, s azonnal bekapcsolódott a Szociáldemokrata Párt szervezésébe. Az 1918. november 24-i alakuló ülésen szervező-bizottsági — azaz vezetőségi — taggá választották.³ 1919. január 12-én ő lett az elnöke a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége helyi csoportjának. Ez a csoport a földmunkásokat és a kisbirtokos parasztokat tömörítette. Erős volt a forradalmi, baloldali szárnya; ehhez tartozott Horváth Miklós is.⁴ A január 22-i debreceni nagy földmunkásgyűlésen is képviseltették magukat a hajdúnánásiak. Horváth Miklós fel is szólalt: a megyeházán uralkodó korhadtszellemtől megszűntetését, a megyei közigazgatás reakciós elemektől való megtisztítását követelte.⁵ Tekintélyére jellemző, hogy 1919 március közepén a Hajdúnánási Néptanácsnak szintén tagja lett.⁶

Tevékeny részt vállalt a Tanácsköztársaság helyi eseményeiből. Március 23-án a városi direktórium tagjává választották. Részt vett a hajdúnánási pénzügyi szocializálásban. Április 7-én bekerült a városi Munkás-, Földműves- és Katonatanácsba, majd a Hajdú vármegyei tanácsba delegálták. Április 16-án a megyei központi tanácsának alakuló ülésén megválasztották a Tanácsok Országos Gyűlésének egyik küldöttségévé.⁷ Miután Hajdúnánáson megdöntötték a proletárhatalmat, Budapestre ment. Jelen volt a Tanácsok Országos Gyűlésének ülésein, június 17-én fel is szólalt a parasztkérdésről folyó vitában. Nagy érdeklődést kiváltó beszédében bírálta a pártvezetést, amiért a falu ügyeiben járatlan, tapasztalatlan agitátorokat küldött vidékre, s amiért nem hirdették ki, hogy a középparasztok birtokai megmaradnak. „Mint egyszerű vidéki földműves proletár” szövegét. Rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított a parasztság szervezésének, mondván: „világosan látjuk, hogy a budapesti munkásság és a vidék testvérként egymásra vannak utalva”. A munkás-paraszt szövetség gondolatának megfogalmazása ez, a parasztság egyik képviselőjének szájából.⁸ Egyébként ő maga is agitációs feladatokat látott el: többek között a Dunántúlon, Zala megyében toborozta az agrárproletárokat a Vörös Hadseregbe.⁹

A Tanácsköztársaság leverése után hónapokig el tudott rejtőzni üldözői elől. Hajdúnánási lakásán tartóztatták le, 1919. november 6-án. A debreceni törvényszék 1920-ban 8 hónapi börtönrre ítélte.¹⁰ Kiszabadulását követően az ellenforradalom egész korszakában rendőri megfigyelés alatt

állt. Ennek ellenére 1931 nyarán bekapcsolódott a Szociáldemokrata Párt újjászervezésébe, s az augusztusban megalakult helyi pártszervezetnek vezetőségi tagja lett.¹¹

Bár közel járt 70. életéhez, a város felszabadulása után, 1944 novemberében egyik alapító tagja a Magyar Kommunista Párt hajdúnánási szervezetének.¹² 1945 júniusában az MKP delegálta a Nemzeti Bizottságba.¹³ A Földmunkás Szakszervezet helyi csoportja — mintegy addigi munkásságának elismeréseként — 1946 novemberében korelnökévé választotta.¹⁴ A földosztáskor ő is kapott földet, egy ideig ezen gazdálkodott. Később a Hajdúnánási Állami Gazdaság éjjeli őre volt. A személyi kultusz éveiben alig-alig folytatott mozgalmi tevékenységet; mint a Tanácsköztársaság veteránjait általában, őt is háttérbe szorították. Az 1956-os ellenforradalom után kapcsolódott be ismét aktívabban a pártmunkába. Hajlott kora ellenére fiatalos lendülettel dolgozott. Több ízben beválasztották a Magyar Szocialista Munkáspárt városi bizottságába. 1959-ben megkapta a Tanácsköztársasági Emlékérem kitüntetését. Szülővárosában, Hajdúnánáson halt meg, 1965-ben.¹⁵

JEGYZETEK

1. MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottságának Archívuma (HBMA) ED. 66.
2. Uo.
3. Hajdúnánási Köztársasági Újság, 1918. november 29. 3–4. p.
4. Hajdúnánási Köztársasági Újság, 1919. január 17. 3. p.
5. Fehér András: A tökéletes érdekharc. = Hajdúnánás, 1973. 317. p.
6. Hajdúnánási Köztársasági Újság 1919. március 14.
7. Minderről: Partitöréneti Intézet Archivuma 605. f. TAGYOB. II/24. 6.e.; A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Debrecen, 1959. 178., 181., 297. és 499. p.; Fehér András: im. 319. p.
8. A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Debrecen, 1959. 500–502. p.
9. Fehér A.: im. 320. p.
10. Fehér A.: im. 320. p.; HBMA ED. 66.
11. Fehér A.: im. 326. p.
12. Fehér András: Küzdelem a néphatalom megszilárdításáért. = Hajdúnánás története, Hajdúnánás, 1973. 374. p.
13. HBMI. XVII. 4. I. Hajdúnánási Nemzeti Bizottságának jegyzőkönyve.
14. Nánási Szabadság, 1946. november 8. 4. p.
15. Elettének felszabadulás utáni szakaszáról: HBMA ED. 66.

ÚJ MŰZEOLÓGUSOK A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI MŰZEUMLAKBAN

Augusztus 1-től kezdődően, a püspökladányi Karacs Ferenc Múzeumhoz Ráduly Emil néprajzos, szeptember 1-től kezdődően pedig a Déri Múzeumhoz Csicsai Károly történész, a hajdúbüszörményi Hajdúsági Múzeumhoz pedig Ácsné Dankó Eva néprajzos múzeológus kapott kinevezést. Ráduly Emil egyelőre, a Karacs Ferenc Múzeum átszervezéséig, a Déri Múzeumban teljesít szolgálatot.

FOLYNAK A DÉRI MŰZEUM ÚJ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSAINAK ELŐKÉSZÜLETEI

A Déri Múzeum visszaköltözve felújított épületébe a második félétől kezdődően erőteljesen hozzákezdett az 1977. október 1-én megnyíló új, állandó kiállításai előkészítéséhez. A már korábban elkészített *tématervek* alapján elkezdtek a *forráskönyvek megírását*, a tárgyi anyag előkészítését (kicsomagolását, konzerválását és restaurálását). A Déri Múzeumban két nagyszabású állandó kiállítás készül. Az első emeleten komplex helytörténeti kiállításban mutatjuk be Debrecen és környéke történetét az őskortól napjainkig (régészeti, várostörténeti, képző- és iparművészeti, néprajzi és irodalomtörténeti anyagokból). A második emeleten a Déri-gyűjteményekből készül kiállítás, egyiptomi, görög-római, kínai, japán, iráni, mongol, magyar iparművészeti, valamint képzőművészeti anyagból.

FELAVATTÁK A MOHÁCSI TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYET

A mohácsi vész négyszázötven éves évfordulóját Baranya megye Tanácsa országos emlékezéssel tette és többek között a Mohácson, a várostól délre, ott, ahol Papp László (a Janus Pannonius Múzeum ny. igazgatója) az első tomegsirokat feltarta, létesített Történelmi Emlékhelyet tette emlékeztetéssé. Az Emlékhelyet monumentális, egyéni szerkezetű, jelképes díszkapu vezeti be (Pölöskei József munkája). Az Emlékhely központjában a sírok állnak. A 7,5 hektár nagyságú emlékkert számos faszobor, faszírel díszíti. A szobrokat, emlékjeleket legkiválóbb szobrászaink készítették (íj. Szabó István, Kiss Sándor, Kő Pál, Király József stb.). Az Emlékhelyet országos ünnepség keretében Ortutay Gyula avatta fel.

A MÚZEUMI KURÍR TARTALOMJEGYZÉKÉRŐL

Sokak kívánságának megfelelően jelen számunktól kezdődően a Múzeumi Kurír minden számában közlünk tartalomjegyzéket is. A tartalomjegyzék a hátsó borító belső oldalára kerül. A kötetzáró tizedik számokhoz továbbra is készítünk összefoglaló jellegű, mutatókkal ellátott magyar- és angolnyelvű tartalomjegyzéket.

AZ 1977. ÉVI MÚZEUMI HÓNAPRÓL

Az idén is, a korábbiakhoz hasonló gazdag programmal készül a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet a Múzeumi Hónapra. A rendezvények három központi kérdés, tárgykör köré csoportosulnak. Az első a Rákóczi évforduló, a második az október 15-én tartandó hagyományos emlékezésünk Bocskai Istvánra, illetve az álmódi csatára, a harmadik pedig Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumi Szervezettel közös csereprogram. A Múzeumi Hónap során több kiállítást nyitunk Debrecenben és a megyében, illetve Szabolcs-Szatmár megyében. A Múzeumbarátok Köre is megtartja szokásos évi közgyűlését. A közgyűlés keretében osztjuk ki az Országos Néprajzi és Néprajzi Gyűjtőpályázat díjait. A Múzeumi Hónapra az egyes műsorszámokat, rendezvényeket részletesen ismertető meghívó-műsorfüzet jelenik meg.

Készült 1000 példányban — 77-3519 Somogy megyei
Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár
Felelős vezető: Farkas Béla igazgató

TARTALOMJEGYZÉK

21. szám.	III. kötet, 1. szám.	1976. október
HOPPÁL MIHÁLY: Lyukkártyarendszerek alkalmazása a néprajzban — — — — —		3—7
Elhunyt Holló László — — — — —		7
Sorra jelennek meg a múzeumi bibliográfia kötetei — — —		7
DANKÓ IMRE: Balkáni ablakok Fegyverneken — — — —		8—9
BARNA GÁBOR: Az első kúnsmártoni vásár 1808. május 23. — —		10—12
DANKÓ IMRE: A berettyóújfalui „malombeli törvény” — —		13—14
KOVÁCH GEZA: Fadrusz János levele Márki Sándorhoz — —		15
Veszteségeink (Apostol Elek, dr. Sebestyén Géza, Kerekes Zoltán) —		15
M. KISS PÁL: Látogatóban Vass Aronnál, Makfalván — — —		16—19
Menyhárt József halálára — — — — —		19
FLASCH DEZSŐ: Elhunyt a doborjáni Liszt Múzeum magyar származású vezetője — — — — —		20
É. KISS SÁNDOR: Divatjamúlt becenevek Hajdúhadhárról — —		21—23
BOSNYÁK SANDOR: A keresztleletlen gyermek — — — —		24
A Múzeumi Kurír levelesládájából (Czakó György levele) — —		25
BÉNYEI MIKLÓS: „Egyszerű vidéki földműves proletár”... Horváth Miklós (1878—1965) — — — — —		26—27
Új múzeológusok a Hajdú-Bihar megyei múzeumokban — —		27
Folynak a Déri Múzeum új állandó kiállításainak előkészületei —		27
Felavatták a Mohácsi Történelmi Emlékhelyet — — — — —		28
A Múzeumi Kurír tartalomjegyzékéről — — — — —		28
Az 1977. évi Múzeumi Hónapról — — — — —		28